

laat hij er de volgende zin op volgen: 'Naar de geschiedbeoefening vertaald komt het erop neer dat we ons afvragen, hoe hetgeen we achterhalen, wanneer we de ervaringswereld van actoren en hun handelen reconstrueren, zich verhoudt tot hetgeen we in het vizier krijgen wanneer we een structureel perspectief hanteren' (90). Hier gebeurt iets merkwaardigs. Waar de moderne geschiedwetenschap sinds 1800 mee geworsteld heeft (of ze nu romantisch of positivistisch gekleurd was, doet er niet toe) wordt ons hier voorgeschoteld als een nieuwe sociologische problematiek. Het gaat hooguit om een nieuwe aangepaste vertaling van een oude problematiek: hoe binnen ons diachrone ontwikkelingsperspectief een plaats in te ruimen voor de beleevingswereld (intenties, gevoelens etc.) van de tijdgenoot. Van een puur *Nacherleben* kon geen sprake meer zijn. Er is een auteur (die in dit boek niet voorkomt en er ook niet in thuis hoort) die op de vraag naar een mogelijke integratie van beide perspectieven een antwoord heeft trachten te geven en alle historische arbeid ziet resulteren in een 'versmelting van horizonten' (H. G. Gadamer). Ik ben het daar niet mee eens, omdat ik meen dat een groot deel van de historische arbeid er juist uit dient te bestaan die 'horizonten' uit elkaar te houden door duidelijk te laten uitkomen wat ons van het verleden scheidt. Slechts bij benadering kunnen we die vroegere leefwerelden reconstrueren door met behulp van datzelfde structurele ('anachronistische') perspectiefferachter te komen waarin heden en verleden met elkaar overeenkomen en verschillen.

In dit boek staat zoals gezegd de *context of justification* centraal. Dat is logisch en alleszins begrijpelijk waar het het eerste en derde thema betreft over respectievelijk de rol van generalisaties en de methodische onderbouwing. Voor een antwoord op de vraag naar de verhouding tussen beide perspectieven (het tweede thema) kan men beter te rade gaan bij de *context of discovery*. Dat lijkt de auteur ook te beseffen. In het korte tweede hoofdstuk doet hij een poging de fundamentele perspectiefverandering van de laatste decennia te verklaren niet volgens het wetenschapsmodel waarvan hij in dit boek een pleitbezorger is maar gewoon met behulp van een ouderwetse 'impressionistische' beschrijving van het veranderde leef- en denkklimaat (68). Hij wijst op het wegebben van het vooruitgangsgeloof en het verminderde vertrouwen in de wetenschap. Het zijn veelal externe factoren die bepalend zijn (geweest) voor het feit naar welk perspectief op een bepaald ogenblik de voorkeur uitgaat. De eigentijdse vraag en behoefte lijken hier een heel grote rol te spelen. Aan het slot van zijn boek constateert de auteur tot zijn verdriet dat 'leefwereld-historici' en 'structuur-historici' zich teveel in hun eigen wereldje opsluiten. Men profiteert niet of veel te weinig van eikaars bevindingen (406). Dat is jammer en schadelijk voor het vak. De verschillende perspectieven, die men er op na houdt, zijn immers beide constitutief voor de moderne geschiedwetenschap sinds 1800. Toch is het maar weinigen gelukt een zeker evenwicht tussen beide tot stand te brengen. Zij hebben elkaar nodig, maar toch bijten ze elkaar herhaaldelijk in de praktijk. Waar het ene perspectief overheerst, komt het andere duidelijk in de verdrukking. De opgeworpen vraag of het ene perspectief beter is dan het andere lijkt me een onzinnige vraag en de eis tot integratie heeft iets utopisch. De moderne geschiedwetenschap kent nu eenmaal twee duidelijk te onderscheiden heterogene opgaven, die wel met elkaar samenhangen, maar die nooit tot een homogene doelstelling te integreren zijn. Wie op synchrone wijze leefwerelden tracht te reconstrueren doet nu eenmaal fundamenteel iets anders dan iemand die processen en ontwikkelingen in kaart wil brengen.

P. B. M. Blaas

In 1984 verscheen het eerste deel van *Les lieux de mémoire*, een project van een groep Franse historici onder leiding van Pierre Nora, dat ten doel had allerlei gedenkplaatsen, personen en verschijnselen van nationale omvang te omschrijven en voor het nageslacht vast te leggen. In navolging van dit zich almaar uitdijende project (inmiddels is het afgerond met een zevende deel), nam Niek van Sas in samenspraak met oud-adjunct-hoofdredacteur van *NRC Handelsblad* Peter van Dijk, het initiatief dit concept op Nederland toe te passen en bovendien aan een breder Nederlands publiek te presenteren. Tussen 16 januari 1993 en 26 februari 1994 verscheen een reeks wetenschappelijk gefundeerde artikelen in het Zaterdags Bijvoegsel van *NRC Handelsblad* en deze werd vervolgens bewerkt en gebundeld in dit boek.

Net als de zeer gevarieerde thema's die door Pierre Nora en de zijnen werden gekozen, hebben ook de hoofdstukken in het Nederlandse werk de meest uiteenlopende *lieux de mémoire* als onderwerp. Uitgangspunten zijn, net als in de Franse versie (en ze zouden ook gelden voor elk ander land) landschap (ook in dichtvorm of in de schilderkunst) en nationale helden en heldinnen (met monumenten en gedenkdagen). Van daaruit ligt een heel scala van mogelijkheden en onderwerpkeuzes open. De dertien hoofdstukken hadden dus ook heel ergens anders over kunnen gaan. Tegenover de *Marseillaise* staat een reeks vaderlandse dichters met gedichten over het Hollandse landschap (Willem van den Berg, 21-31), tegenover de Franse oorlogsmonumenten het nationaal monument op de Dam (J.C.H. Blom, 137-150). Naast deze onderwerpen zijn er ook de typisch Nederlandse zeventiende-eeuwse binnenhuisschilderkunst (Frans Grijzenhout, 32-41), Slot Loevesteyn (N. C. F. van Sas, 70-80), heldin Kenau (Marijke Meijer Drees, 42-56), de Haarlemse boekdrukker Coster (Nop Maas, 81-90), het Amsterdamse monument Naatje (Henri Beunders, 91-105), de Lombok-expeditie van 1894-1895 (C. Fasseur, 118-126), het protestantse conflict in het hoofdstuk over de Synode van Dordrecht (Peter van Rooden, 57-69), de katholieke strijd om de heiligverklaring van de martelaren van Gorcum (Wim Vroom, 106-117) en het nationale voetbalfenomeen Johan Cruyff (Bastiaan Bommeljé, 151-158).

In sommige van deze onderwerpen komt het verzuilde karakter van de Nederlandse samenleving naar voren. Dit wil volgens Van Sas nog niet zeggen, dat er, zoals sommigen beweren, van een nationaal eenheidsgevoel geen sprake kon zijn (16). De verschillende, allemaal even onderhoudende, interessante en prima geschreven artikelen, roepen onwillekeurig toch de vraag op in hoeverre er steeds sprake is van een (nationale) *Heu de memoire*. Overigens wordt die vraag door sommigen nadrukkelijk gesteld: 'Waarom zijn de gebeurtenissen op die plaats in Den Briel alleen voor de katholieken een *lieu de mémoire*, en een non-event voor alle andere Nederlanders?' (Vroom, 107). Henk te Velde merkt hierover in zijn hoofdstuk 'Oranje, koninginnedag en het verloren verleden' (127-136) op: 'de strijd over de interpretatie van de nationale traditie betekende dus niet dat er gebrek was aan nationaal besef' (130). Met betrekking tot het Franse concept beaamt Van Sas zelf 'dat zoiets als een nationaal geheugen nauwelijks te definiëren is, laat staan limitatief te omschrijven' (11).

Het definiëren van het begrip nationalisme is inderdaad een glibberig pad, waarover inmiddels hele boekenplanken zijn volgeschreven en het laatste woord nog altijd niet is gezegd. Dit boek vormt in deze lange rij, niet in de laatste plaats om de luchtige toonzetting, een verfrissende afwisseling hetgeen vraagt om minstens een tweede deel.

Lianne Damen

J. Buisman, *Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen, I, tot 1300*, A. F. V. van Engelen, ed. (Franeker Van Wijnen, 1995, 656 blz., f69,50, ISBN 90 5194 075 0 (deel I), 90 5194 136 6 (gehele werk)).

Dit boek is als eerste in een reeks van vier de vrucht van een project dat als levenswerk voor de